

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében
Tartalomfejlesztés az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén
az ELTE Közgazdaságtudományi Tanszék,
az MTA Közgazdaságtudományi Intézet
és a Balassi Kiadó
közreműködésével

Készítette: Kövér György

Szakmai felelős: Kövér György

2011. június



KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

1. hét

Összehasonlító módszer a társadalomtudományokban és a történelemben

Kövér György

Tartalom

- Elemi kérdések: Milyen társadalmakat hasonlítsunk össze, hasonlókat vagy különbözőeket? Egy időmetszetben (szinkron), fejlődési stádiumok szerint időben eltolva, vagy egyazon társadalmat diakronikusan, több időmetszetben?
- Az összehasonlítás funkciói (H-G. Haupt–J. Kocka nyomán): heurisztikus; leíró/kontrasztív; analitikus; „elidegenítő”
- Az összehasonlítás problémái: Az összehasonlítás alapegységei, az egységek száma, az elemzés totalitása. Primer vagy csak szekunder források. A kontextus háttérbe szorulásának veszélyei. Az absztrakció kényszere
- [A komparatív közgazdaságtan kérdéseiről bővebben lásd külön a 7. előadást]

Az összehasonlító módszer

- Összehasonlító grammatika. Franz Bopp (1791–1867): a szanszkrit nyelv konjugációs rendszere [1816] Valamely nyelvet egy másik segítségével megvilágítani (az indoeurópai nyelveken belül). A rokon formákat tanulmányozta, amelyek a szanszkritot a germánnal, a göröggel, a latinnal összekapcsolta.
- Émile Durkheim (1858–1917): A szociológia módszertani szabályai [1895] 1978. 150–152.

„Nem elszigetelt változatokat kell összehasonlítani egymással, hanem a variációk szabályosan kialakított sorozatát, amelyeknek a tagjai lehetőleg folyamatos fokozatokként csatlakoznak egymáshoz, s amelyek meglehetősen széles körre vonatkoznak. Valamely jelenség mozgásából ugyanis csak akkor következtethetünk egy törvény léteire...” „Egy valamennyire is bonyolult társadalmi tény csak akkor lehet megmagyarázni, ha teljes fejlődését követjük nyomon az összes társadalmi típuson keresztül. Az összehasonlító szociológia nem önálló ágazata a szociológiának; ez maga a szociológia...”

Franz Boas (1858–1942): Az összehasonlító módszer korlátai az antropológiában [1896] 1997.

- „...amikor egyetlen kulturális jegy analógiáját találjuk meg egymástól távoli népeknél, akkor valószínű, hogy eredetük nem közös, és hogy egymástól függetlenül alakultak ki... Az ideák nem élnek mindenütt azonos formában, hanem változnak... e variációk okai vagy külsődlegesek, azaz a környezetben gyökereznek – a környezet fogalmát a legtágabb értelemben véve –, vagy bennük található, azaz a pszichikai adottságok függvényei.”
- „Ha egy etnológiai jelenség több helyen is egymástól függetlenül kialakult, fejlődése mindenütt azonos volt; vagy másképp kifejezve, azonos etnológiai jelenségek mindig azonos okok következményei.”

Marc Bloch (1886–1944): Az európai társadalmak összehasonlító történelméről [1928] 1974. 68–70.

- „Történelmi szempontból az összehasonlításnak két szükséges feltétele van: a megfigyelt tények bizonyos hasonlósága ... és környezetük bizonyos fokú különbözősége”.

Kétfajta alkalmazás lehetséges:

1. „Olyan társadalmakat választunk vizsgálatunk tárgyául, amelyek olyan távol vannak egymástól időben és térben, hogy az egyes jelenségek között megfigyelt hasonlóságokat nem magyarázhatják meg sem a kölcsönhatások, sem a közös eredet.”
2. „Szomszédos és kortárs társadalmakat állítunk egymással párhuzamba, amelyek szüntelenül befolyásolják egymást, amelyeknek fejlődésére, éppen közelségük és egyidejűségük folytán, ugyanazok az okok hatnak, és amelyek legalább részben, közös forrásból erednek.”

Berend T. Iván–Ránki György: Az egyetemes gazdaságtörténet módszeréhez és felfogásához. [Századok, 1971. 2.] 1974. 601–602.

- „A regionális egység azt jelenti, hogy a térség gazdaságtörténetének feltárása során a régió egészére jellemző gazdasági folyamatokból indulhatunk ki. Nem elsősorban az egyes országokat vizsgáljuk, hanem a térség összességére jellemző folyamatokat. A modern kori Közép-Kelet-Európa példáján: a jobbágyi viszonyok felszámolásának és a modern tőkés mezőgazdaság kialakulásának folyamatát, az infrastruktúra kiépülésének és a bankrendszer születésének sajátosságait, az állam és a külföldi tőke szerepét az iparosodásban, az ipari forradalom általános sajátosságait.”
- „A regionális vizsgálati egység mellett érvelve, mindenek előtt arra hivatkozhatunk, a módszer gyakorlati használhatóságát és történetiségét megalapozza: a regionális általánosítás... egyáltalán nem ellentétes az országonkénti eltérések és egyedi vonások figyelembe vételével. Az egyes folyamatok áttekintése ugyanis a régió belül országonként történik, ami lehetőséget nyújt a sajátos mellett az egyedi feltárására is.”

Morris Bornstein: The Comparison of Economic Systems [1971]

- A rendszerek összehasonlításának alapkérdései:
 1. Milyen tényezők határozzák meg a rendszer jellegét? (fejlettségi szint; társadalmi és kulturális erők, környezet)
 2. Milyen a rendszer természete? Hogyan működik? (társadalmi preferenciák; intézmények és eszközök; a forrás allokáció és a jövedelemelosztás mintái)
 3. Hogyan teljesít a rendszer saját célkitűzéseit szempontjából? (a kritériumok)
- A megközelítés alternatívái:
 - modell vagy eset
 - komparatív rendszerek avagy komparatív gazdaságtan
 - szaktudományos vagy interdiszciplináris megközelítés

Heinz-Gerhardt Haupt–Jürgen Kocka: Geschichte und Vergleich, 1996

Az összehasonlítás funkciói:

- heurisztikus (új jelenségek, magyarázatok)
- leíró/kontrasztív (egyres esetek sajátosságai, lehet aszimmetrikus)
- analitikus (okági kapcsolatok feltárása, tipologizálás, elméletek érvényességének tesztje)
- „elidegenítő”/„távolságtérítő” (az eddigiektől eltérő nézőpont)

(Tomka Béla, 2005.; Keller Márkus, 2005)

Az összehasonlítás problémái

- Mik legyenek az összehasonlítás alapegységei (földrajzilag, társadalmilag, időben)? Hány? Mennyire teljeskörűen elemezzük?
- Legfeljebb egyik egységnél primér források, a többinél másodlagosak
- Kiemeli a folyamatokat a konkrét szituációból, a kontextusból, az összehasonlításba nem illő elemek háttérbe kerülnek
- Elvonatkoztatás (absztrakció) kényszere

Túl az összehasonlításon: histoire croisée és reflexivitás

- Az összehasonlító módszer nehézségei:
 1. A megfigyelő pozicionálása
 2. Az összehasonlítás léptékének megválasztása
 3. Az összehasonlítás tárgyának definíciója
 4. A szinkronikus és diakronikus logikák közötti konfliktus lehetősége
 5. Az összehasonlítás tárgyai közötti interakció
- Transzferek és összefonódások (intercrossings):
 1. A tárgyban foglalt összefonódások
 2. A nézőpontok átfedése
 3. A megfigyelő és tárgy közötti kapcsolatok
 4. A léptékek összefonódása

(Michael Werner–Bénédicte Zimmermann, Korall, 2007. 28–29.)

Irodalom

- Marc Bloch: Az európai társadalmak összehasonlító történelméről. (Ford. Pataki Pál)
In M. Bloch: A történelem védelmében. Válogatott művek. Bp. 1974. 66–105.
- Berend T. Iván–Ránki György: Az egyetemes gazdaságtörténet módszeréhez és felfogásához. [Eredetileg: Századok, 1971. 2.] In Uők: Gazdaság és társadalom. Bp. 1974. 587–607.
- Miroslav Hroch: Összehasonlító módszer a marxista történetírásban. A módszer alkalmazásának lehetőségei és korlátai. Világtörténet 27. 1977. 78–103.
- Geschichte und Vergleich. Ansätze und Ergebnisse international vergleichender Geschichtschreibung. (Hg. Heinz-Gerhard Haupt, Jürgen Kocka) Frankfurt/New York, 1996.
- Tomka Béla: Az összehasonlító módszer a történetírásban – eredmények és kihasználatlan lehetőségek. *Aetas*, 2005. 1–2. 243–259.
- Keller Márkus: A megértés lehetősége – az összehasonlító történetírás hasznáról. *Aetas*, 2005. 4. 102–112.
- Lajtai L. László: A komparatiztikától a történeti keresztezésig. A francia társadalomtörténet útkeresései Marc Blochtól az histoire croisée-ig. *Sic itur ad astra*, 2006. 1–2. 73–85.
- Werner, Michael–Zimmermann, Bénédicte: Túl az összehasonlításon: histoire croisée és a reflexivitás kihívása. *Korall*, 28–29. 2007. szept. 5–31.